

УДК 37.06

В. Гусак,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки й андрагогіки,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-6495-9427>

Методичні аспекти медіації: зміст та принципи запровадження

Анотація. У статті розглянуто зміст, ключові принципи та методичні аспекти впровадження практик функціонування служб порозуміння (шкільної медіації) в освітній процес закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: медіація, шкільна медіація, відновний підхід, ключові принципи медіації, відновна шкільна культура, ключові функції медіації, етапи розгортання служби медіації.

V. Husak,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Andragogy, Municipal
Institution «Zhytomyr Regional In-Service
Teacher Training Institute»
of Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0000-0002-6495-9427>

Methodological aspects of mediation: content and principles of implementation

Abstract. The article examines the content and methodological aspects of the implementation of the practice of mediation services (school mediation) in the educational process of a general secondary education institution.

Keywords: mediation, school mediation, restorative approach, key principles of mediation, restorative school culture, key functions of mediation, stages of deployment of mediation service.

Постановка проблеми. Сучасна школа, як соціальний інститут освіти, є віддзеркаленням реалій сьогодення, переповненого небезпеками, загрозами та конфліктами, що мають потужний вплив на особистісний розвиток та виховання здобувачів освіти. Проблема безпеки середовища стала ключовою турботою державної політики та складовою реформування освіти. Законодавство України стоїть на захисті дітей від насильства та попередження його проявів у житті учнівства. Відповідно до Розпорядження КМУ від 05.07.2024 р. № 632-р затверджено план заходів з реалізації Національної стратегії розбудови

безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2024 рік [4]. Розробники чинного документа визначають заходи для реалізації стратегічних цілей (п. 7 «безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища»), де йдеться про «поширення в закладах загальної середньої освіти практики функціонування служб порозуміння (шкільної медіації) і навчання ефективної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами». Фактично рекомендовано включення до освітнього процесу принципів миробудування на основі філософії відновлення та медіації, що у свою чергу є однією з ознак формування демократичної культури сучасної школи [10].

Мета статті: окреслити методичні аспекти медіації, визначити зміст та принципи запровадження шкільної медіації в освітній процес сучасної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття «відновлювальна шкільна культура» було застосовано конфліктологами Кет Кронін-Лемп і Рон Кронін-Лемп в освітній практиці австралійських шкіл. Дослідники наголошують на необхідності прийняття факту про те, що саме «школи можуть виявитися тими найважливішими місцями, де зберігаються і передаються найважливіші цінності та засади людських відносин: як виправляти заподіяну шкоду, як шанобливо ставитися один до одного, як проявляти емпатію, співчуття, як бути чесним і як вирішувати конфлікти» [8].

Відновний підхід вважають комплексною практикою розв'язання конфліктних ситуацій. На думку авторів національного проєкту «Мирна школа», він передбачає побудову довіри та залучення причетних до ситуації учасників у процес обговорення, прийняття рішення чи розв'язання конфлікту задля формування розуміння, досягнення консенсусу стосовно прийняття рішення, розв'язання конфлікту та/або формування ненасильницького середовища. Він базується на досягненні атмосфери довіри та безпеки в освітньому закладі та зміщенні акценту з покарання на вирішення конфлікту через прийняття відповідальності, проговорювання почуттів і потреб [6].

Якість ефективності відновного підходу залежить від закладених цінностей (повага, турбота, розуміння, відповідальність та довіра), які співпадають з тими, що закладені формулою НУШ [5].

Саме цінності визначають зміст правил медіатора [2]:

- кожен має право на власну думку, її висловлення та прийняття іншими;
- почуття і думки формують вчинки;
- наші думки та вчинки мають вплив на інших;
- дії – це стратегії, які кожен обирає для задоволення власних потреб;
- швидше змінити ситуацію на краще здатні ті, які готові співпрацювати.

Філософія відновного підходу розкриває нові перспективи перетворення школи у щасливе та безпечне місце («місце без провини»); знижує відчуття виключеності, меншовартості; створює культуру належності, включеності; впливає на зміцнення морального стану, стійкості, самоповаги; змінює ставлення до освітнього процесу, позитивно впливає на поведінку, успішність; знижує рівень напруги у стосунках тощо.

Поняття «медіація», як основа означеного підходу, у перекладі з латинського «mediation» або «meditationis» розуміється як «втручання, за яким прагнуть домовитися», «мирний процес урегулювання конфлікту» [12].

У сучасному науково-методичному дискурсі «медіація» здебільшого пояснюється як альтернативний спосіб перемовин за участю третьої нейтральної сторони, яка прагне допомогти вирішити конфлікт з максимальною користю для обох сторін за допомогою принципів відновного підходу та конфіденційності.

Медіація має довгу історію, яка пройшла шлях від традиційних практик до сучасного інституту вирішення конфліктів. Відомо, що у 30-х роках ХХ століття у США та Канаді вона була застосована для з'ясування трудових відносин між роботодавцями та працівниками, а як метод конструктивного управління та врегулювання конфліктів використовується з середини 60-х років у різних сферах життя людини, включаючи освітній простір.

Активна популяризація медіації в Україні спостерігається від початку отримання Незалежності. Однак офіційний статус медіатора, визначення медіації, її основних принципів та процедуру проведення було закріплено лише у 2021 році Законом України «Про медіацію», і торкається вона сфери урегулювання цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правопорушень та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [4].

Важлива роль у поширенні практик медіації в освітню сферу належить ГО «Ла Страда-Україна», Інституту миру і порозуміння. У межах їхньої діяльності створено Національну медіаторську мережу, проведено ряд досліджень, які вивчали тенденції поширення негативних явищ в учнівському середовищі та шляхів їх подолання, розроблено цілу низку методичних посібників щодо створення шкільної служби порозуміння (шкільної медіації) та координації її роботи, стартував проєкт «Мирна школа» тощо [6].

Шкільна служба порозуміння – це своєрідний осередок миру в бурхливому просторі вищу шкільного життя. Її призначення – допомогати мирно розв'язувати конфлікти та створювати атмосферу взаємоповаги та співпраці; послаблювати напруженість між суб'єктами освітнього середовища засобами медіації, формувати навички конструктивної ненасильницької взаємодії для подолання конфліктів (непорозумінь) мирним шляхом задля добробуту сторін.

Якість результатів діяльності шкільної служби порозуміння визначається такими принципами: *пріоритет цінностей медіації* (добровільність участі, рівні права сторін, нейтральність медіаторів, приватність процесу, розподіл відповідальності за рішення); *автономність* (вибір форм і методів роботи, на способи поширення інформації, організацію процесу медіації, постановку цілей); *самовизначення сторін*; *доступність для усіх*; *гнучкість та готовність до позитивних змін*.

Принцип розуміємо як вихідне положення, засіб, правило, яке визначає природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості; внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [11: 309].

Важливим моментом у започаткуванні роботи служби порозуміння стане окреслення її функцій. Пропонуємо орієнтовний перелік: *превентивна* (попередження ескалації та прояву насилля); *посередницька* (допомога у вирішенні конфліктних ситуацій в учнівському середовищі), *відновна* (відновлення стосунків), *просвітницька* (формування здатності в реальному конфлікті здійснювати діяльність, спрямовану на мінімізацію його деструктивних форм і переведення соціально-негативних конфліктів у соціально-позитивне русло); *виховна* (формування відповідального ставлення до власних вчинків та дій, толерантного ставлення до емоцій та почуттів, набуття навичок рефлексії, планування, навичок конструктивного діалогу, позитивні стратегії поведінки тощо).

Шкільна служба порозуміння в закладі освіти може створюватися за індивідуальною ініціативою когось із учасників освітнього процесу; представників громадської організації; пропозицією адміністрації або як структурна одиниця активу учнівського самоврядування, факультатив, гурток (за обраною чи розробленою програмою). З їх зразками можна ознайомитися на сайті МОНУ [7].

Якість функціонування служби медіації упродовж тривалого періоду вимагає комплексного підходу. На думку В. Г. Панка, саме проектна технологія дозволить окреслити цілісне бачення кінцевого результату, сформулювати чітко уявлення про етапи і послідовність дій для його досягнення, зміст, засоби реалізації тощо. Дослідник пропонує орієнтовну структуру методичної розробки на основі проектного підходу, що включає такі компоненти: назва проекту, проблема, мета, завдання, цільова група, перелік методів, методик і прийомів, що будуть застосовані у процесі виконання проекту; терміни виконання; кінцеві результати; критерії ефективності; план реалізації; ресурси (співпраця); можливі ризики і перешкоди. Більш детально з інформацією можна ознайомитися за покликанням [10].

Звертаємо увагу на те, що механізми та етапи створення шкільної служби порозуміння та запровадження відновних практик залежать від особливостей функціонування закладу освіти його педагогічного потенціалу, ресурсів та досвіду. Це багатогранний процес, який охоплює різні сторони життя та дійсності шкільної спільноти, тому бажано, щоб залученість її учасників була максимальною. На основі аналізу науково-педагогічних джерел з означеної проблеми робимо акцент на деяких важливих моментах, які потрібно враховувати у процесі діяльності.

1. Організаційний:

– *Ініціювання та обґрунтування актуальності*: аргументування необхідності створення служби в школі на основі дослідження та аналізу загальних тенденцій небезпек в умовах війни та реальної ситуації в освітньому середовищі між різними групами учасників освітнього процесу.

– *Пошук однодумців та створення осередку*: залучення до процесу адміністрації школи, вчителів, батьків, учнів та інших зацікавлених сторін; важливо, щоб провідником була людина авторитетна серед учнів, батьків та колег,

володіла навичками медіатора та в майбутньому стала координатором (координаторкою) служби порозуміння.

– *Склад служби порозуміння*: на основі відомих практик долучаємо учнів 7–11 класів; їхня кількість залежить від чисельності учнів окремого закладу освіти; здебільшого – це 9–12 учнів, 2–3 педагоги; бажано дотримуватися принципів гендерної рівності.

– *Вимоги до медіатора*: авторитетність, проактивність, комунікативність, навички критичного мислення, комунікативність, емпатійність, уміння дотримуватись принципу конфіденційності та неупередженості тощо.

– *Вибір потенційних медіаторів*: анкетування (зразки опитувальників [10: 44–45]; за бажанням; за рекомендацією педагогів; лідери самоврядування, які опікуються цими проблемами в активі; члени гуртка, факультативу).

– *Розподіл обов'язків та навчання медіаторів*.

– *Вибір та оформлення простору для медіації*: організація спеціального приміщення або куточка для проведення медіаційних практик.

– *Розробка чітких процедур*: звернення до служби, процедура проведення медіації та збереження конфіденційності; Етичний кодекс медіатора.

2. Планування: план служби має відповідати річному плану роботи закладу освіти і включати: інформаційно-просвітницьку діяльність; проведення відновних практик; моніторинг; заходи з підвищення кваліфікації медіаторів/медіаторок; навчання нових медіаторів/медіаторок служби тощо. Орієнтовний зразок за покликанням [10].

3. Підготовка кадрів:

– *Навчання медіаторів*: проведення тренінгів для учнів, які бажають стати медіаторами, з метою надання їм необхідних знань і навичок.

– *Підготовка тренерів*: підготовка вчителів або інших працівників школи, які будуть проводити тренінги для учнів-медіаторів.

– *Створення системи наставництва*: розробка системи наставництва для нових медіаторів, щоб забезпечити їхню підтримку і професійний розвиток.

Популяризація та поширення медіації в закладі освіти:

– куточок служби порозуміння;

– проведення театралізованих перформансів, флешмобів, розігрування постановок конфліктних ситуацій і вирішення їх за допомогою медіації;

– фотомікс «Новини служби порозуміння»; інформаційна мозаїка тощо;

– виготовлення та поширення інформаційних буклетів «Що таке служба порозуміння?», «Хто такий медіатор», poradnik медіатора «Що робити, аби конфлікт потрапив до служби порозуміння?» тощо;

– створення каналу інформування через соціальні мережі, на шкільному сайті (урахуванням принципу конфіденційності).

Співпраця з батьками: організація консультування, розроблення тематичних зібрань для батьківської спільноти щодо природи, специфіки та ризиків виникнення непорозуміння під час освітнього процесу, ознайомлення з методами

ненасильницької комунікації тощо. Можна започаткувати школу батьківської медіації; консультативний хаб тощо.

6. Оцінювання та розвиток:

- *збір результатів зворотного зв'язку;*
- *аналіз ефективності:* фіксація та аналіз досвіду з метою визначення прогресу/регресу; систематизація отриманого досвіду, виявлення сильних/слабких сторін;
- *корекція:* внесення необхідних змін для покращення результатів, змісту роботи, що дозволить позбутися стереотипів, шаблонів й упереджень тощо.

Дослідження можуть торкатися вивчення питань задоволеності результатами медіації; аналізу природи, предметності виникнення конфліктів, які існують в учнівському середовищі; виявлення факторів, які позитивно/негативно впливають на діяльність служби медіації; рівень формування навичок медіації, ненасильницької комунікації тощо.

Звертаємо увагу координаторів служби порозуміння на те, що існують такі конфлікти, за вирішення яких не варто братися. Практика показує, що медіація доцільна за таких умов:

- сторонам потрібно прийти до певного рішення за результатами переговорів і зафіксувати його документально;
- між сторонами є домовленості, які вони не можуть або не хочуть повідомляти;
- емоції сторін конфлікту заважають їхньому ефективному спілкуванню;
- за допомогою переговорів не можна вирішити;
- вирішення конфлікту зайшло в глухий кут;
- сторони зацікавлені в хороших взаємовідносинах у майбутньому;
- учасники прагнуть до вирішення конфлікту;
- мова не йде про принципово ціннісні орієнтири, про основні права або тільки про рішення на «так/ні»;
- відсутність різких відмінностей між владою сторін. При порушенні рівноваги більш слабкі повинні посилити свою владну позицію, або більш сильні повинні бути готові в рамках медіації відмовитися від своєї владної позиції;
- залишається достатньо часу, щоб розробити узгоджене вирішення конфлікту.

Створення шкільної служби порозуміння – це довготривалий, складний процес, який вимагає постійної уваги, підтримки та пильності адміністрації, батьківської та учнівської спільнот. Водночас він є необхідним кроком для кожної сучасної школи. Це інструмент, який допомагає не лише вирішувати конкретні конфлікти, але й формувати нове покоління, здатне будувати мирне і гармонійне суспільство у післявоєнному світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти. URL: https://lastrada.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/posibnyk_vidnovnyj-pidhid_lastrada.pdf.

2. Відновні практики. Як зробити школу без конфліктів. URL: <https://nus.org.ua/articles/vidnovni-praktyky-yak-zrobyty-shkolu-bez-konfliktiv/>.
3. Вирішення конфліктів мирним шляхом. *Базові навички медіації однолітків* : навч.- метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. Б. Левченко, М. М. Матвійчук, М. О. Мотилюк. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : БУРЯ О. Д., 2024. 132 с.
4. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 року № 1875. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
5. Коваль Є. Цінності відновного підходу. URL: <https://blog.liga.net/user/yekoval/article/46662>.
6. Інститут миру і порозуміння. URL: <https://osvita.ua/school/90205/>.
7. Комплект програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації : посіб. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf>.
8. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально педагогічний аспект : навч.-метод. посіб. Київ : Стеценко В. В., 2016. 192 с.
9. Розпорядження КМУ від 05.07.2024 р. № 632-р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2024 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2024-%D1%80#Text>.
10. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний – рівному/рівна – рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ : Нічога С. О., 2018.
11. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків : Прапор, 2006. 432 с.
12. Не mediation of conflicts in education in a dialectic perspective and the practice of the educational advisor. *Revista on line de Política e Gestão Educacional* / Adriana Janice LENZ, Moacir Fernando VIEGAS. 2019. Vol. 23, № 3. P. 561-575.